

Dózsa korába. De hite, részvéte, emberi nemessége őt teszi a munka legvonzóbb alakjává. Szépsége és jósága bővíti köré a regény három legfontosabb férfihősét, az olasz udvar neveltjéből szerzetessé s kereszties alvezérré vált Darvadó Gergelyt, aki voltaképpen Drágyf-vér, jobbágyba oltva; aztán Drágyf Jánost, aki viszont kakukfiók: nemtelen származású. (Szimbólum, amelynek a regény jóformán semmi hasznát nem tudja venni!) A harmadik férfi Katalin körül Thurzó György kamaragróf; ennek a három különböző társadalmi típusnak az egymás mellé helyezése is jó elgondolás volna, ha kínálkozó ellentéteit az író el nem ejtené. A mese gazdag, érdekes ugyan, de nem egylendületű; túlságosan elágazik és jellemzőresek árán jut előre. Az egyes jelenetek kidolgozása pedig sokszor félmegoldásokkal éri meg. Néha a történelmi beleélés hiánya, máskor az alakok elnagyoltsága vagy az elgondolás közhelyszerűsége okozza ezt.

De föltétlen értéke a regénynek nemes humanizmusa, amely némely divatos elfogultságával sem alacsonyabb rendű, mint az Eötvös Dózsa-regényéé. Tiszteletreméltó bátorsággal nyúl veszélyes erdélyi kérdésekhez s erdélyi volta különösen a mű második részében szembeszökő, ahol a parasztlázadásból mindössze annyit mutat, amennyi a Királyhágón túl lejátszódott. Érdeme e korfestés sok erős, találó vonása, s amit említeni is fölösleges: minden keserősége ellenére hívó, lelkes magyarsága. Nyelve az a stilizált próza, amely az egyszerű elbeszélő hangot manapság szinte merőben kiszorította irodalmunkból: zsúfolt, néha mesterkélt, fölösleges díszekkel sallangozott, de legalább ízes, lendületes és sokszor szükségesen költői.

Ha egymás mellé teszem az *Emlékönyvet*, amely bizonyára inkább pihe-nésűl, különösebb igények nélkül szüle-

tett sa Vértornyot, amelyen a *főmű* minden nekifeszülése érzik, őszintén merem Tabérynak ajánlani, tegyen próbát a társadalmi regénnyel. Aki olyan emelkedetten s élesen látja és láttatja a mostani Erdélyt, azt hiszem, tisztább értéket alkotna a ma anyagából, mintha tovább is történelmi tárgyakkal kísérletezik, amelyek észrevehetően úgysem önmagukért érdekliek.

Juhász Géza.

Stoddard, Lothrop : Lázadás a civilizáció ellen. Fordította: **Horváth Dániel.** Budapest, 1931.

Stoddard arra keresi a feleletet, mi az oka a civilizációk hanyatlásának, s hogyan lehetne elkerülni civilizációnk fenyegető összeomlását. Miután megállapítja, hogy a civilizáció léte olyan társadalmat feltételez, mely oly egyedekből tevődik össze, kik azt fenntartani és erre képes utódoknak átadni tudják, a hanyatlás okát abban látja, hogy a társadalom faji erői elgyengülnek s a civilizáció terhét nem képesek és nem is hajlandók elviselni. A fajta ereje természetesen attól függ, milyen arányban élnek benne értéke-sebb minőségű emberek, s a civilizáció megszületése és fennmaradása azon múlik, olyan-e az arány az értékesebb és értéktelenebb embercsoportok közt, hogy az értékesebbek akarata, mely a civilizáció terheit vállalni képes, elnyomja az értéktelenebbek negációs törekvéseit. Az itt adódó probléma megoldását Stoddard szerint az élet-tan legfrissebb eredményei kínálják. Kiderült ugyanis, hogy az egyén minősége az átörökléstől függ, s ez a minőség a környezet hatására csak kifejlik, formáját nyeri el, de soha meg nem másul, mert alapjai a csiraplazmában biológiailag adva vannak. Ez az «egyenlőtlenség vas törvénye», mint Stoddard írja, s abban a meggyőződésben van, hogy ez az igazság a gondolatoknak olyan hatalmas átalakulását hozza magával, amelyet a

világ még nem látott. «Az eszességnek az a különleges vonása, amely az embert az állattól megkülönbözteti, csak néhány százezer évvel ezelőtt jelentkezett és csupán néhány emberi törzsben fejlődött ki.» Az a kérdés tehát, hogy a civilizációt hordozó társadalomban mennyi az értékesebb törzsek-ből való egyedek száma, s a társadalom faji ereje ezen múlik. A tragikus dolog mármost az, hogy maga a civilizáció egyenesen ellensége és pusztítója e faji erőknél, az értékesek számának. A természetes állapotok közt a természetes kiválogatás érvényesült, melynek következtében az értékesebbek éltek meg és szaporodtak, míg az értéktelenek elhullottak. A civilizáció gyökeresen megváltoztatta ezt az állapotot. A fennmaradást védő intézményei által biztosította ugyanis az értékteleneket, elősegítette szaporodásukat, míg az értékesebbeket hajlamossá tette arra, hogy ne legyenek utódaik. Hajlamossá, mert olyan feladatokat rótt rájuk, melyek elvonták őket fajfenn-tartási tevékenységüktől, másfelől megnehezítette a sok gyermek eltar-tását, megfelelő neveltetését és jövő-jük biztosítását. Az értéktelenebb ele-mek a társadalom alsóbb szintjein ezeket a terheket sokkal kevésbé érezték, s így nemcsak hogy megéltek, de bőségesen szaporodtak is. Ezzel a kí-vánatos arány fokozatosan romlik a két fajta közt. A végén is az *Under Man* — a szerző terminusa szerint — «az az ember, aki mértékben «under» (alatta) marad annak a szintnek, amelytől tőle az a társadalmi rend képessé-gekben és alkalmazkodásban meg-kíván», oly tömegé szaporodik, hogy eredményesen fellázadhat az értéke-sebbek ellen, kik őket voltaképen sem testüknek, sem lelküknek nem kellő életre kényszerítik, s ez az alantas tömeg eldobja a civilizáció terheit, ki-irtja a magasabb fajt és visszasüllyed a barbár állapotba

Stoddard ezt az elméletet igen finom

részletekig fejtegeti, — aprólékos ismereteiről és megvitatásáról itt sajná-lattal le kell mondanunk — s gazdag irodalmi anyaggal támasztja alá. Majd három fejezetben három stá-diumát rajzolja meg az *Under Man* ama lázadásának, mely a legújabb kor történetét teszi. Körülbelül Rousseau fellépésétől számítja, ki elsőnek emelte fel szavát a civilizáció ellen; ide sorolja a francia forradalmat, a Marx-féle szocializmus százados mozgalmait, s végül a bolsevizmusban látja a teljes kitörését a lázadásnak. Ez a három fejezet hallatlanul érdekes a historikus számára egészen újszerű szempontjai-val. De nagyon tanulságosak a szociológus szempontjából is azok a fej-tegetések, melyek a demokrácia mai formája ellen irányulnak.

A legnagyobb és legáltalánosabb hatásra azonban gyakorlati követke-zetése számíthatnak. Az eddigi láza-dásokat a civilizáció ellen mindig legyőzték az értékesebbek s az elerőt-lenedett, megromlott társadalmak ke-zéből kihulló civilizációt mindig fel-emelték új, friss fajok, mert eddigelő volt tartaléka az emberiségnek «érté-kes barbárokban». Most azonban az a helyzet, hogy az egész emberiség — már azok a fajok, melyek civilizálha-tók voltak, s ezek sorából ő a színe-seket kizárja — *egyellen* civilizált tár-sadalomban egyesült, ennek a mai ci-vilizációnak a pusztulása az emberi civilizációnak végérvényes pusztulását jelentené, mert nincs utánpótlás kívül-ről. Ebben a szorongatott helyzetben a tudomány kínálja a segítséget a faj-higiéne formájában. Meg kell akadályozni az értéktelenek szaporodását és elő kell segíteni az egészséges, értékes törzs lombosodását. E kérdést illető lapjai megható lelkesedéssel tárják elénk a legnemesebb ideálistmust és a tudományba vetett hit rendíthetetlen-ségét. S még egyet, azt a meggyőző-dést, hogy az értékeseket össze lehet még fogni a fajtánk és a kultúra meg-

mentésére. A másik angolszász ideálista és racionalista Wells «nyílt összeküvésének» gondolatára emlékeztetnek ezek a szép lapok.

Részletes kritikába a hely korlátozott volta miatt e helyen nem bocsátkozhatunk, noha nem egy tételét csak erős fenntartással fogadhatjuk el. Másrészt sok ponton a részletek is meggyőzők, még ha meglepően hangzanak is szavai. De a könyv jelentősége nem is az, hogy minden részletet végérvényesen eldönt, hanem az, hogy egy alapvető fontosságú tényről olyan világításba helyez, mint senki eddig. Szép példája ez a mű a szintetikus rendszerező elme hatalmának. Szerves rendszerbe foglal és teljessé egészít ki eddig szórványosan feljegyzett jelenségeket, s felmutatja ezeknek az összefüggéseit. Új részleteredmény alig van benne, már ami a szaktudományokat illeti, mert a kultúr- és történetfilozófia kérdéseire egészen új válaszai vannak, de a részleteket új egységbe foglalja és éppen ez a szintézis maga adja az utat: a rendszert, mely egyetlen középponti gondolat köré szervezi a részleteket. Természetesen éppen azért, mert nem tűntethetjük fel e rendszeres gondolatkör minden ágát, ezen ismertetésből aligha tetszik ki grandiózitása, melynek erős hangsúlyozását éppen ezért szükségesnek látjuk.

A fordító és a kiadó, a Magyar Jogászegylet, minden bizonnyal számíthat a magyar közönség hálájára, de nem hallgathatjuk el, hogy a fordítás annyira símul az eredeti fogalmazásához, hogy számos helyen a jó magyarság vallja kárát. A szedésben pedig igen sok a sajtóhiba. *Joó Tibor.*

H. Böszörményi Margit: Pihenni megyek Szovátára. Pallas-nyomda, Szatmár. 1931. — A kis kötet vezérnovellája úti élményeket tartalmaz: aprólékosan számol be mindazokról a kellemetlenségekről, melyek az új ura-

lom alatt egy erdélyi kis utazótársaságot érhetnek. Az élmények és kalandok elbeszélése eleven, de maguk az élmények néha mindennapiak s arra nézve, aki az erdélyi viszonyokat ismeri, nem elég érdekesek. A kötetnek különben egy pár elbeszélése családi vonatkozású s ezért inkább a szerző szűkebb rokoni és baráti körét érdeklő. Magasabb írói törekvésre azok a novellák mutatnak, melyekben egy-egy kerek kompozíciójú mesében rokonszenvesen nyilatkozik meg az elbeszélő képzeletének formáló ereje (A példa, Péterke jó fiú lesz) vagy meleg részvéte. (Megütött a muzsika.) Az ilyenek reményt keltenek, hogy megfelelő tanulmány és tapasztalat révén a könyv írója az élet külső eseményeinek regisztrálásánál nem áll meg, hanem a lélek mélyebb titkait rejtő rétegeit is fel fogja kutatni azzal a mécsessel, mely kezébe adatott. (M.)

Könyvek Szent Ágostonról. *Papini: Szent Ágoston.* (Athenaeum-kiadás.) — *Dr. Lippay Lajos: Küzdelmekben az igazság jelé.* (Élet-kiadás.)

A kritikai anyag halmozódása miatt — sajnos — csak most kerül sor a tavalyi 1500 éves jubileum alkalmából megjelent könyvek megbeszélésére. 1500 év után félév késés talán még nem tette időszerűtlenné ezeket a könyveket még akkor sem, ha nem Szent Ágoston, az emberi szellem egyik legérdekesebb és legszimpatikusabb alakja lenne a témájuk.

Az emberek nagyságának egyik mértéke az, hogy mennyire ismerik fel a korukban ható különböző világnézetek erejét. Szent Ágoston korában a szkepticizmus, manicheizmus és kereszténység éppúgy egymás mellett élő és ható világnézetek voltak, mint napjainkban a relativizmus, szocializmus és megint csak a kereszténység. A szakembereken kívül ki emlékszik ma a szkeptikus *Carneadesre* és ki tudja, hogy a manicheizmus alapítója